

Prof. dr hab. inż. arch. Piotr Lorens
Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej

Gdańsk, dnia 8 lipca 2021r.

Recenzja
pracy doktorskiej mgr inż. Ryszarda Nejmana

pt. „Elementy idei miasta kreatywnego jako stymulanty rozwoju krajobrazu miejskich obszarów funkcjonalnych polskich miast liczących od 50 tys. Do 200 tys. mieszkańców”

wykonanej w Instytucie Inżynierii Środowiska
Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
pod kierunkiem dr hab. Beaty Joanny Gawryszewskiej

1. Podstawa opracowania

Niniejsza recenzja została sporządzona na podstawie zlecenia dr hab. Dariusza Wrony, prof. SGGW, Dyrektora Instytutu Nauk Ogrodniczych Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie z dnia 10 maja 2020r. Podstawą prawną do sporządzenia recenzji jest Ustawa z dnia 3 lipca 2018r. „Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce”, „Ustawa o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki” z dnia 14 marca 2003r. (z późniejszymi zmianami) oraz rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018r. „w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora”.

2. Temat, cel, tezy i metoda pracy

Tematem pracy mgr inż. Ryszarda Nejmana, absolwenta kierunku gospodarka przestrzenna, jest rozumiana w sposób niezwykle szeroki kwestia kształtowania krajobrazu miast średniej wielkości, określanych na bazie ilości mieszkańców. Autor podejmuje to zagadnienie w kontekście idei miasta kreatywnego, co samo w sobie stanowi nowe ujęcie w obecnej literaturze przedmiotu. Równocześnie koncentruje się głównie na kwestiach krajobrazowych, badając współzależności pomiędzy charakterystyką krajobrazu miasta a potencjałem do rozwoju kreatywności (badanej jednakże głównie w kontekście społeczno-ekonomicznym). Tym samym obszar badawczy – teoretycznie możliwy do lokowania w obszarze różnych dziedzin i dyscyplin naukowych według obecnie obowiązującej klasyfikacji – zdaje się najbardziej przynależeć do zagadnień związanych z ogrodnictwem, w szczególności wobec braku wyodrębnionej dyscypliny związanej z architekturą krajobrazu. Wynika to z faktu iż to właśnie w obszarze dyscypliny „rolnictwo i ogrodnictwo” koncentrują się obecnie badania związane z kształtowaniem krajobrazu, także w kontekście specyficznych uwarunkowań tego procesu.

Autor bardzo precyzyjnie określił zakres pracy w kontekście zarysowanego stanu badań – a właściwie stanu wiedzy na temat kształtowania miasta kreatywnego – odnoszącego się do kwestii krajobrazowych jako najbardziej istotnych z punktu widzenia przedmiotu pracy. W swoich analizach p. Nejman wychodzi od prac Charles'a Landry'ego i jego rozważań nad związkami pomiędzy krajobrazem miasta a kreatywnością przestrzeni. Równocześnie – na tej bazie – poszukuje narzędzi do badania potencjału kreatywnego miasta w kontekście charakteru i jakości krajobrazu, ze szczególnym uwzględnieniem jakości przestrzeni publicznych. Tak zarysowane pole badawcze uznać należy za dobrze określone. Równocześnie p. Nejman koncentruje się na szczególnym typie miast: samodzielnych, niemetropolitalnych miastach średnich i dużych, o liczbie mieszkańców pomiędzy 50 a 200 tys.

Punktem wyjścia dla rozważań zawartych w pracy jest opis stanu badań (rozdział 2). Kluczowym zagadnieniem jest tu pojęcie krajobrazu kulturowego oraz jego tożsamość i jej wykorzystanie. Przy czym kwestię wykorzystania krajobrazu Autor rozważa w kontekstach społecznym i ekonomicznym – np. w procesie rozwoju czy promocji ruchu (idei) „Cittaslow – slow cities”. Ważnym elementem tegoż stanu badań jest identyfikacja zagrożeń rozwojowych dla omawianej grupy miast, odnoszących się kolejno do:

- demografii i wyzwań dla kształtowania „atrakcyjności osiedleńczej”;
- gospodarki – w kontekście zarówno polityki inwestycyjnej i lokalizacyjnej tzw. największych firm/koncernów zagranicznych i krajowych – choć w tym miejscu zadać by sobie należało pytanie czy tylko tych koncernów/firm owe zagadnienie dotyczy? Warto byłoby to wyjaśnić w trakcie publicznej obrony pracy;
- przestrzeni – w kontekście dyslokacji terenów rozwojowych, w tym zwrócenia uwagi na obszary peryferyjne w poszczególnych województwach;
- genezy nierównomiernego rozwoju – w tym w kontekście historii najnowszej Polski; także i w tym kontekście pojawia się pytanie o stosunek do procesów globalizacji i metropolizacji i ich konsekwencji dla rozwoju regionalnego i lokalnego, w tym analizowanej grupy miast; także i w tym przypadku Recenzent wnosi o ustosunkowanie się kandydata do w/w kwestii w trakcie obrony pracy; w tym kontekście interesującym jest także wątek (wspomniany na przykładzie Warszawy) skutków reformy ustrojowej pozwalającej na powrót miast do ich „naturalnych” pozycji rynkowych (i znów pytanie, na które warto odpowiedzieć w trakcie publicznej obrony: czy teza ta nie znajduje zastosowania także w odniesieniu do innych miast, także tych badanych przez Autora?)

W podsumowaniu tej części pracy Autor wskazuje na konieczność wpływu na rozwijające się nierówności, w tym poprzez konieczność identyfikacji szans rozwojowych małych i średnich miast opartych nie tylko o „tanią” produkcję. P. Nejman w tym miejscu podejmuje interesującą polemikę z tzw. „paradygmatem metropolitalnym” sformułowanym przez p. prof. Sleszyńskiego, proponując szereg koncepcji mogących przyczynić się do rozwiązania problemu wspomnianego wcześniej nierównomiernego rozwoju (w tym: adaptowanie idei „miasta spokojnego życia” bazującego na koncepcji Citta slow, podniesienie atrakcyjności osiedleńczej mniejszych ośrodków poprzez lokalizację w ich obszarze usług i instytucji

wyższego rzędu, rozwój mniejszych ośrodków akademickich, reindustrializację miast oraz rozwój partycypacji w kontekście nowego modelu zarządzania miastem). W tym miejscu Recenzent ponownie musi poprosić doktoranta o publiczną odpowiedź na pytanie o realną rolę partycypacji w tym procesie, w tym – na jej rolę w lepszym wykorzystywaniu potencjału i wiedzy mieszkańców. Opis stanu badań Autor kończy omówieniem teorii miasta kreatywnego, powołując się przy tym na dwa ujęcia, proponowane przez prof. Klasika i Ch. Landry'ego. Wg. opracowań Klasika istotnymi do wyróżnienia w tym kontekście są grupy społeczne, infrastruktura nauki i kultury, jakość przestrzeni miejskich oraz przemysły kreatywne, natomiast dla Landry'ego kluczowymi są stwierdzenia iż każde miasto może być kreatywne – nie tylko te największe, oraz iż owa kreatywność rozwijać się może w oparciu o potencjały generowane przez edukację, naukę, kulturę, działalność artystyczną i in. Na tej podstawie p. Nejman omawia także m.in. prace innych autorów, w tym Szmytkowskiej czy Wojnara. Na koniec tych rozważań stawia pytania o możliwości wykreowania i utrzymania potencjałów kreatywnych mniejszych ośrodków.

Wymienione powyżej zagadnienia bezpośrednio przekładają się następnie na główny temat badawczy, który oscyluje wokół pytania: na ile wdrożenie w polskich miastach niemetropolitalnych elementów koncepcji miasta kreatywnego może w pozytywny sposób wpłynąć na ich rozwój społeczno-gospodarczy i przełamać kryzys, w jakim się znalazły? Temat ten rozważany jest w szczególności w kontekście krajobrazowym i związków pomiędzy kwestiami kreatywności i rozwoju a kształtowaniem krajobrazu, a wręcz można stwierdzić iż zagadnienie kształtowania krajobrazu jest tu nadrzędne. Autor nie zadaje jednak (zdaniem Recenzenta, niestety) drugiego pytania, odnoszącego się do możliwości kreowania potencjału kreatywności – analogicznie do kreowania tożsamości przestrzeni, co zresztą, może prowadzić do wynaturzeń w postaci tematyzacji krajobrazu/przestrzeni. Niezależnie jednak od w/w uwagi (komentarz do której stać się może także elementem publicznej prezentacji rozprawy) uznać należy iż temat badawczy oscylujący wokół roli krajobrazu w procesie współtworzenia potencjału kreatywnego uznać należy za dobrze określony i osadzony w starannie przestudiowanym stanie badań i poglądów na omawiane zagadnienia.

Na tej bazie p. Nejman formułuje cele naukowe rozprawy (str. 52):

- czy potencjał kreatywny może pełnić rolę stymulanty rozwoju dla średnich i dużych miast niemetropolitalnych?
- zdefiniowanie roli, jaką w potencjale kreatywnym pełni atrakcyjność krajobrazu;
- zbadanie, czy sama atrakcyjność krajobrazu w jakikolwiek sposób koreluje ze społeczno-gospodarczym (rozwojem?) miasta;
- opracowanie autorskiej metody mierzenia potencjału kreatywnego pod kątem rozwoju miasta, możliwej do zastosowania do badania ośrodków polskich – subregionalnych, regionalnych i wojewódzkich niemetropolitalnych.

Mimo iż sposób redakcji tych zapisów budzić może pewne wątpliwości, to jednak dobrze definiują one zamysł p. Nejmana i jednocześnie znajdują pełne odzwierciedlenie w toku

wyvodu. Korespondują one także z założonym problemem badawczym. Tym samym uznać należy iż zostały one sformułowane poprawnie.

Rozwinięciem tematu i celów pracy jest postawiona przez Autora teza. P. Nejman sformułował ją w sposób następujący:

Potencjał kreatywny pełni rolę istotnej stymulanty wieloaspektowego rozwoju miasta subregionalnego, regionalnego i wojewódzkiego niemietropolitalnego, a istotnym elementem współtworzącym ten potencjał jest atrakcyjność krajobrazu kulturowego.

Powyższe sformułowanie uznać należy za w pełni prawidłowe i doskonale korespondujące z założonym polem badawczym i celami pracy.

Bardzo interesującym elementem pracy jest szczegółowe omówienie wykorzystanych metod (szczegółowo omówionych w dalszej części niniejszej recenzji). Cennym jest także przedstawienie dość rozbudowanego omówienia stanu badań. Interesującą jest także autorska perspektywa omawianego zagadnienia – a mianowicie kontekst miasta rodzinnego p. Nejmana, Tarnowa.

Podsumowując dotychczasowe rozważania należy stwierdzić iż Autor w sposób generalnie poprawny sformułował temat, cele i tezę pracy. W swoich badaniach oparł się zarówno na badaniach literaturowych jak i przeprowadzonych samodzielnie analizach. Zawarty w pracy materiał pozwala na stwierdzenie iż Autor bardzo dobrze porusza się w omawianej problematyce, a praca spełnia warunki stawiane przed rozprawami doktorskimi.

3. Struktura pracy

Praca przedstawiona została w formie jednego tomu formatu A4. Obejmuje on łącznie 560 stron, w tym:

- zasadniczy tekst rozprawy – 199 str.;
- załącznik 1 – „Konstrukcja formularza wywiadu na przykładzie Tarnowa” – 8 str.;
- załącznik 2 – „Tabele” – 64 str.;
- załącznik 3 – „Wartości wzajemnej korelacji wskaźników składających się na Silicon Valley Index – wyciąg z programu SPSS Statistics” – 51 str. (nieponumerowanych);
- załącznik 4 – „Wyniki delimitacji i waloryzacji raficznej kluczowych przestrzeni publicznych” – 31 str.;
- załącznik 5 – „Szczegółowe wyniki wywiadów” – 206 stron;
- oświadczenie Autora – 1 str.

Praca ma więc charakter bardzo obszernego studium, choć znaczącą jej objętość (szczęśliwie) stanowią załączniki z wynikami przeprowadzonych badań.

W dysertacji wyodrębniono dziewięć zasadniczych rozdziałów. Wykaz bibliograficzny obejmuje 121 pozycji bibliograficznych. Większość przywoływanych pozycji jest ściśle związana z tematyką pracy. Zaznaczyć także należy iż przywoływane pozycje literatury są

głównie elementami piśmiennictwa polskiego – zdaniem Recenzenta, zdecydowanie zbyt mało jest tu literatury zagranicznej.

Poszczególne rozdziały poświęcone są wyodrębniającym się zagadnieniom. Zagadnienia wprowadzające ujęte są w rozdziale 1.

W kolejnym rozdziale Autor szczegółowo omawia stan badań, choć właściwszą nazwa dla tego bardzo obszernego materiału byłoby chyba „tło problemu” lub „zagadnienia teoretyczne”. W jego ramach p. Nejman definiuje dokładnie charakter studiowanego zagadnienia w odniesieniu do szeregu kontekstów (omówionych w poprzedniej części niniejszej recenzji).

W ramach rozdziału trzeciego Autor omawia (przedstawiony już we wcześniejszych częściach recenzji) temat badawczy. W kolejnych rozdziałach p. Nejman przedstawia kolejno: pytanie badawcze, cel i tezę pracy (rozdział 4), wybór pola badawczego (rozdział 5) oraz materiały i metody (rozdział 6). W tej części dysertacji szczegółowo przedstawiona została metoda badawcza, stanowiąca podstawę realizacji badań. Szczegółowy komentarz do tejże przedstawiono w kolejnej części recenzji.

Swoistym podsumowaniem przeprowadzonych badań jest rozdział 7, w którym przedstawiono ich wyniki, rozdział 8 – w ramach którego przedstawiono tzw. dyskusję wyników oraz rozdział 9 – w którym zawarto wnioski i podsumowanie.

Przedstawioną powyżej strukturę uznać należy za generalnie poprawną. W ramach dysertacji wyodrębniono zarówno części wprowadzającą i podsumowującą, omówienie kwestii teoretycznych (choć nieco inaczej nazwanych), przeprowadzenie szczegółowych badań, szczegółową analizę w odniesieniu do wybranych miast, a wreszcie określenie wniosków końcowych. Innymi słowy, ujęto w pracy zarówno sformułowanie celu badań i tezy, omówienie kontekstu badanego zagadnienia jak i przeprowadzenie szczegółowych badań w odniesieniu do wybranych ośrodków. Na tej bazie przebadano wybrany problem naukowy, formułując szereg konkluzji go dotyczących. Tak więc uznać można iż praca spełnia cechy rozprawy doktorskiej.

4. Uwagi merytoryczne do zawartości pracy

Jak już wspomniano, praca jest dobrze skonstruowana i spójna pod względem merytorycznym a poszczególne rozdziały stanowią dobrze uzupełniające się nawzajem elementy. Niezależnie od kwestii redakcyjnych (omówionych w dalszej części recenzji), można w niej wskazać parę kwestii wymagających wyjaśnienia, omówienia czy skorygowania.

Pierwsza z uwag dotyczy wybranego pola badawczego. Autor przyjmuje tu zbiór 80 miast, ograniczając się do ośrodków liczących poniżej 200 tys. mieszkańców. Recenzent nie wnosi do tego wyboru zastrzeżeń, choć nieco zaskakującym jest przeprowadzenie wyboru próby

badawczej – 18 obszarów funkcjonalnych miast – dopiero w rozdziale 7, w połowie zasadniczej części dysertacji. Wymagałoby to ponownego przemyślenia.

Następnie, Doktorant przedstawia w rozdziale 6 kolejność postępowania badawczego, obejmującego:

1. Wybór reprezentatywnej próby badawczej;
2. Analizę trendów rozwojowych w ramach wybranej grupy badawczej;
3. Ocenę potencjału kreatywnego ośrodków składających się na grupę badawczą (na bazie wybranego modelu);
4. Badanie zależności pomiędzy wysokością potencjału kreatywnego a wynikami analizy trendów rozwojowych;
5. Analizę wskaźników krajobrazowych takich jak: atrakcyjność turystyczna otoczenia krajobrazowego, jakość kluczowej przestrzeni publicznej;
6. Zbadanie zależności pomiędzy wskaźnikami krajobrazowymi a wskaźnikami składającymi się na potencjał kreatywny;
7. Próbę opracowania autorskiej metody obliczania potencjału kreatywnego, uwzględniającej pozytywne skorelowanie wskaźników krajobrazowych;
8. Porównanie obu metod pod kątem korelacji uzyskanych syntetycznych wartości z syntetycznym miernikiem rozwoju;
9. Przedstawienie wniosków płynących z uzyskanych wyników oraz ich konfrontacja z literaturą przedstawioną w stanie badań.

Przedstawione ujęcie uznane być może za modelowe, choć pewne wątpliwości budzą niektóre z jego elementów. I tak:

Ad. 1. Autor przeprowadza bogate i różnorodne analizy stanowiące bazę dla wyboru próby. Brak jest jednak określenia na jakiej podstawie ostatecznie wybraliśmy badane ośrodki i jakie to są miasta; kwestie te powinny zostać przedstawione już w ramach rozdziałów 6.3.1. i 6.3.2. Tymczasem omówienie to (i tak niepełne) znalazło się dopiero w rozdziale 7;

Ad. 2. Także nie wiadomo tu, jakich ośrodków analizowane trendy dotyczą; powinno to być jednoznacznie określone;

Ad. 5. W kontekście kluczowego dla tematyki rozprawy zagadnienia zdaniem Recenzenta nieco ryzykownym jest opieranie badań jedynie na wywiadach; należałoby tu zadać pytanie o zasadność tej metody analitycznej i odwołać się do analiz jakościowych, bazujących na ocenie eksperckiej czy też na badaniach porównawczych. Recenzent wnosi o omówienie tego zagadnienia w trakcie prezentacji pracy.

W kontekście powyższych uwag uznać należy iż całość rozdziału 7 została przedstawiona nieco chaotycznie, a zawarta w nim problematyka może częściowo powinna być uwzględniona w rozdziale 6. Zawarte w rozdziale 7 potwierdzenie związków pomiędzy potencjałem kreatywnym miast a ich dynamiką rozwojową oraz kluczowymi cechami przestrzeni publicznych prowokuje także do pytania: co jest tu wynikiem, a co przyczyną? Jak jedno zagadnienie wpływa na kształtowanie drugiego? Zapewne wymagałoby to prowadzenia badań

w nieco dłuższej perspektywie, nie mniej jednak Recenzent wnosi o ustosunkowanie się do tego zagadnienia w trakcie obrony pracy, tym bardziej iż doktorant sam stawia sobie to pytanie w rozdziale 9.1.

Podobnie do dyskusji prowokują kolejne rozważania zawarte w rozdziale 8. Autor wskazuje tu iż istnieje (dowodzona w wyniku przeprowadzonych analiz) korelacja pomiędzy potencjałem kreatywnym a dynamiką rozwoju miasta. Na tej podstawie stwierdza iż udowodniona została teza odnosząca się do wpływu potencjału kreatywnego i kulturalnego na rozwój miast. Pytanie, które tu się rodzi, odnosi się jednak do odwrotnej relacji: czy procesy rozwoju miasta nie budują potencjału kreatywnego? Na ile stwierdzenia te stanowią uzasadnienie dla kreowania bodźców do inwestowania w potencjał kreatywny także w mniejszych ośrodkach? I jak kwestie te odnieść można/należy do zagadnień krajobrazowych?

Ciekawym elementem rozdziału 8 jest także potwierdzenie słuszności przyjętych w Polsce kierunków rozwoju miast, ujętych m.in. w Krajowej Polityce Miejskiej oraz zakwestionowanie zróżnicowania polityki względem dawnych ośrodków wojewódzkich i pozostałych miast. Kwestia ta wymagałaby zapewne szerszego omówienia.

W rozdziale 9 Autor wykazał istnienie związków pomiędzy atrakcyjnością krajobrazową a kreowaniem potencjału kreatywnego. Pytanie, które i w tym wypadku należy sobie zadać, odnosi się do kierunków tych relacji, czyli: które z zagadnień warunkuje to drugie?

Niezależnie od tych pytań i wniosków, Recenzent chciałby w tym miejscu podkreślić bardzo dużą wagę przeprowadzonych przez p. Nejmana i zawartych w dysertacji badań. Mają one niewątpliwie charakter pionierski w kontekście polskim, a w szczególności w odniesieniu do kwestii krajobrazowych. Ujęcie to wymaga niewątpliwie popularyzacji, do czego Recenzent będzie zdecydowanie doktoranta namawiał.

5. Uwagi redakcyjne

Praca została przygotowana starannie pod względem graficznym i edytorskim. Wzbogaceniem tekstu pracy są liczne ilustracje – ryciny i tabele. W dysertacji dostrzec można jedynie drobne literówki i usterki językowe.

Pewne wątpliwości Recenzenta budzi natomiast zamieszczenie znaczącej ilości załączników do dysertacji. Brakuje opisu/przewodnika po nich, nie zamieszczono także brakuje odwołań do tychże w tekście czy informacji o tym, że poszczególne wnioski znajdują potwierdzenie w analizie przedstawionych w załącznikach do pracy wyników prowadzonych badań. W efekcie nie wiadomo do końca, po co zbierano ten materiał i po co go zamieszczono w pracy. Wymagałoby to korekty w kontekście ewentualnej publikacji dzieła. Mimo tej uwagi nie budzi wątpliwości warsztat naukowy pracy.

6. Wnioski końcowe

Autor w przedstawionej rozprawie zrealizował zamierzone cele. Tym samym, niezależnie od zgłoszonych w recenzji uwag, w mojej opinii rozprawa doktorska mgr inż. Ryszarda Nejmana spełnia kryteria stawiane przed rozprawami doktorskimi – albowiem rozwiązuje postawiony problem badawczy, wykazując się przy tym ogólną wiedzą teoretyczną w wybranej dziedzinie. Na tej podstawie stawiam wniosek o **przyjęcie recenzowanej pracy jako rozprawy doktorskiej i dopuszczenie jej do publicznej obrony.**

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'R. Nejman', written in a cursive style.